

بررسی راهبردهای فرهنگی سازمان آیسکو از منظر همکاری جمهوری اسلامی ایران

نگارش
دکتر غلامرضا کریمی



وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
وزارت آموزش عالی

سرشناسه	کریمی، غلامرضا
عنوان و نام پدیدآور	بررسی راهبردهای فرهنگی سازمان آیسکو از منظر همکاری جمهوری اسلامی ایران / پژوهش و همکاری جمهوری اسلامی
مشخصات نشر	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۸.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۵۸۱۸-۱۱-۶-۰/۰۰۰: غریال
وضعیت فهرست نویسی	۴۲۶: ص.
یادداشت	کتابنامه: ص.
موضوع	سازمان آیسکو
موضوع	سیاست فرهنگی - کشورهای اسلامی
شناسه افزوده	صدری، عباس، ناظر
شناسه افزوده	پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
رده بندی کنفره	BP۲۱۸/۵۳ ۱۳۸۶:
رده بندی دیویی	۳۹۷/۱۰۶۰:
شماره کتابشناسی ملی	۲۳۴۰۵۷۳:



بررسی راهبردهای فرهنگی سازمان آیسکو

از منظر همکاری جمهوری اسلامی ایران

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

پژوهش و نگارش: دکتر غلامرضا کریمی

ویراستار ادبی: هانیه قرق چیان

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول - اردیبهشت ۱۳۹۰

قیمت: ۶۰/۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۱۸-۱۱-۶-۰

چاپخانه: طنین پاسارگاد

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.

در صورت تخلف پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین تر از میدان ولیعصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

صندوق پستی ۶۴۷۴ - ۱۴۱۵۵ تلفن ۸۸۹۱۹۱۷۷ دورنگار ۸۸۸۹۳۰۷۶ Email: Nashr@ricac.ac.ir

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۱۳
.....	چکیده	۱۵
.....	مقدمه	۱۷

فصل اول: تاریخچه تلاش‌های وحدت‌گرایانه در جهان اسلام و شکل‌گیری نهادهای فرامنطقه‌ای

.....	مقدمه	۳۱
.....	الف- تلاش‌های وحدت‌گرایانه اسلامی تا قبل از جنگ جهانی دوم	۳۲
.....	ب- اقدامات کشورهای اسلامی از جنگ جهانی دوم تا شکل‌گیری سازمان کنفرانس اسلامی	۳۷
.....	نهادهای فرامنطقه‌ای در عرصه فرهنگی جهان اسلام	۴۰
.....	تشکیل سازمان کنفرانس اسلامی	۴۱
.....	اهداف و اصول سازمان	۴۴
.....	ارکان سازمان کنفرانس اسلامی	۴۵
.....	الف) کنفرانس سران	۴۶
.....	ب) کنفرانس وزرای امور خارجه	۴۷
.....	ج) دبیرخانه	۴۸
.....	ارگان‌ها و نهادهای تابع سازمان	۴۹
.....	الف) کمیته‌های تخصصی	۴۹
.....	ب) ارکان فرعی	۵۱
.....	ج) ارکان و نهادهای تخصصی	۵۲

۵۳	 (د) نهادهای وابسته
۵۴	 روابط ایران با سازمان کنفرانس اسلامی
۵۵	 مرکز تحقیقات، تاریخ، هنر و فرهنگ اسلامی (ارسیکا)

فصل دوم: اهداف و ساختار سازمان آیسسکو

۶۱	 مقدمه
۶۲	 اهداف آیسسکو و روش های عملی شدن آن
۶۵	 اعضای سازمان
۶۵	 زبان های کاری
۶۵	 مقر سازمان
۶۵	 ساختار سازمانی
۶۵	 ۱- مجمع عمومی
۶۷	 ۲- شورای اجرایی
۷۱	 ۳- اداره کل
۷۳	 معاون مدیرکل
۷۴	 ساختار تشکیلاتی
۷۷	 ۱- ریاست دفتر مدیرکل
۷۹	 ۲- دبیرخانه مجمع عمومی و شورای اجرایی
۸۰	 ۳- مدیریت همکاری ها و روابط خارجی
۸۲	 ۴- مدیریت امور اداری و مالی
۹۰	 منابع مالی سازمان آیسسکو
۹۱	 ارتباطات با دیگر سازمان ها
۹۱	 ارکان فرعی سازمان آیسسکو
۹۵	 کنفرانس های تخصصی وزرای کشورهای اسلامی
۹۵	 کنفرانس های وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی
۹۶	 کنفرانس های وزرای آموزش عالی کشورهای اسلامی

کنفرانس وزرای محیط زیست کشورهای اسلامی	۹۷
کنفرانس وزرای کشورهای اسلامی در مورد کودکان	۹۷
راهبردها و اعلامیه‌های سازمان	۹۸
دفاتر و هیئت‌های نمایندگی منطقه آیسکو	۱۰۰
تأسیس دفتر نمایندگی سازمان آیسکو در یونسکو	۱۰۰

فصل سوم: برنامه‌ها و فعالیت‌های سازمان آیسکو در عرصه فرهنگ و ارتباطات

جایگاه فرهنگ و ارتباطات در سازمان آیسکو	۱۰۳
محورهای مهم مورد تأکید آیسکو در خصوص فرهنگ و ارتباطات	۱۰۶
موضوع اول: تحکیم هویت فرهنگی اسلامی در چارچوب مفهوم تنوع فرهنگی	۱۰۶
موضوع دوم: تقویت گفت‌وگو میان فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و تأکید بر ابعاد گوناگون تنوع فرهنگی	۱۱۷
موضوع سوم: حمایت از تشکیل جامعه اطلاعاتی و ارتباطی در جهان اسلام	۱۲۹
عملکرد سازمان در بخش فرهنگ و ارتباطات	۱۳۸
ساختار برنامه عمل ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹	۱۴۱
محتوای فعالیت‌ها در بخش فرهنگ و ارتباطات طی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹	۱۴۳

فصل چهارم: راهبردهای فرهنگی سازمان آیسکو

مقدمه	۱۴۷
الف) راهبرد فرهنگی جهان اسلام	۱۴۸
ب) راهبرد بهره‌گیری از استعدادهای مسلمان در خارج از جهان اسلام (غرب)	۱۵۳
روش‌شناسی	۱۵۵
انگیزه‌ها	۱۵۶
اهداف	۱۵۷

۱۵۸	 ملاک سنجش
۱۵۸	 علل پدیده مهاجرت استعداد های مسلمان
۱۵۹	 عواقب پدیده مهاجرت
۱۶۰	 برنامه های کاری راهبرد
۱۶۳	 ساز و کار اجرایی راهبرد
۱۶۶	 ج) راهبرد کنش فرهنگی اسلامی در خارج از جهان اسلام (غرب)
۱۷۰	 مؤلفه های راهبرد
۱۸۲	 ساز و کار های اجرایی راهبرد
۱۸۶	 د) راهبرد تریب میان مذاهب اسلامی
۱۹۶	 اقدامات سازمان آستسکو
۱۹۷	 ه) راهبرد توسعه فناوری های اطلاعات و ارتباطات (فاوا) در جهان اسلام
۱۹۹	 ۱- دامنه زیرساختی
۲۰۰	 ۲- دامنه متولیان
۲۰۰	 ۳- دامنه محتوا
۲۰۱	 ابزار های اجرایی راهبرد
۲۰۸	 و) راهبرد تکافل و همکاری فرهنگی در خدمت مسایل توسعه ای و تمدنی مسلمانان
۲۱۱	 اصول تکافل و همکاری فرهنگی
۲۲۲	 ویژگی های تکافل و همکاری فرهنگی اسلامی
۲۲۶	 قلمرو های تکافل و همکاری فرهنگی
۲۵۳	 وسایل تقویت و استحکام تکافل و همکاری فرهنگی
۲۶۶	 ز) راهبرد ارتقای توریسم فرهنگی در جهان اسلام
۲۷۲	 بهره گیری از بخش توریسم فرهنگی به مثابه پلی برای ارتباطات تمدنی
۲۷۲	 توسعه طرح های مشارکتی عمده برای بازاریابی بین المللی
۲۷۳	 تهیه فهرست جامعی از بخش های توریسم فرهنگی در جهان اسلام
۲۷۳	 کیفیت بخشی به صلاحیت های علمی، فنی و اداری
۲۷۴	 تأمین منابع بودجه عملیاتی

۲۷۴ سازوکارهای اجرای برنامه کلی راهبرد

فصل پنجم: بیانیه‌ها و طرح عمل‌های فرهنگی سازمان آیسکو

۲۹۱ مقدمه

۲۹۱ الف) بیانیه اسلامی تنوع فرهنگی

۲۹۲ اهداف و اصول بیانیه

۲۹۷ وظایف سازمان آیسکو

ب) برنامه عمل بازیابی و فعال‌سازی مسیرهای ارتباطات فرهنگی میان مسلمانان

۲۹۸ در جهان اسلام

۲۹۹ اهداف عمده این طرح عمل

ج) برنامه عمل بازنگری سیاست‌های فرهنگی در کشورهای عضو و انطباق آنها

۳۰۴ با تحولات بین‌المللی

۳۰۵ ۱) در زمینه ترویج و صیانت از هویت فرهنگی اسلامی

۳۱۰ ۲) در زمینه حقوق فرهنگی برای همه

۳۱۴ ۳) توسعه فرهنگی در جهت توسعه پایدار

۴) در زمینه ارتقای تنوع فرهنگی و تکافل فرهنگی و گسترش فرهنگ صلح، گفت‌وگو

و هم‌زیستی ۳۱۷

۳۱۹ ۵) در زمینه ایجاد جامعه مبتنی بر دانش و اطلاعات و ارتباطات

د) برنامه عمل مقابله با تبلیغات مسموم رسانه‌های غربی بر ضد اسلام و تمدن اسلامی ۳۲۱

روند تهدید رسانه‌ای بر ضد اسلام و مسلمانان ۳۲۳

پایه اجرایی طرح ۳۲۴

حوزه‌های عمل ۳۲۴

ایجاد شورای مشاوره‌ای اجرای برنامه‌های پیگیری با نظارت آیسکو ۳۲۸

ه) تعهدنامه رباط درخصوص تقویت گفت‌وگوی فرهنگ‌ها و تمدن‌ها از طریق اجرای

طرح‌های منسجم و پایدار ۳۲۹

ظرفیت سازی	۳۳۷
تحقیق	۳۳۷

فصل ششم: روند تعامل جمهوری اسلامی ایران با سازمان آیسکو

روابط جمهوری اسلامی ایران و سازمان آیسکو	۳۴۱
۱- تأسیس و تقویت کمیسیون ملی آیسکو	۳۴۲
۲- عملکرد کمیسیون ملی آیسکو	۳۴۷
ارزیابی عملکرد کمیسیون ملی	۳۵۷
۳- ایجاد دفتر منطقه‌ای آیسکو در تهران	۳۵۷
۴- برگزاری مجمع عمومی آیسکو در تهران	۳۵۸
مصوبات ششمین اجلاس مجمع عمومی	۳۶۱

فصل هفتم: ابزارها و راهکارهای تقویت تعامل جمهوری اسلامی ایران با سازمان آیسکو

ابزارهای نقش‌آفرینی ایران در آیسکو	۳۶۷
توصیه‌ها و پیشنهادها برای تقویت فعالیت‌های مشترک جمهوری اسلامی ایران و آیسکو	۳۷۲
اقدامات مشترک ایران و آیسکو در حوزه راهبردهای فرهنگی	۳۷۷
راهکارها	۳۸۲

فصل هشتم: جمهوری اسلامی ایران، سازمان آیسکو و سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام

مقدمه	۳۸۷
سازمان کنفرانس اسلامی و سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام	۳۸۹
نهادهای فرهنگی مرتبط با سازمان کنفرانس اسلامی	۳۹۰
جمهوری اسلامی و سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام	۳۹۱
سازمان آیسکو و سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام	۳۹۳
اهداف راهبردی	۳۹۵
راهبردها	۳۹۵
بیانیه‌ها و طرح عمل‌ها	۳۹۶

اهداف عملیاتی ۳۹۷

جهت‌گیری‌های عملیاتی ۳۹۷

ابزارهای تحقق اهداف ۳۹۸

موانع سیاست‌گذاری فرهنگی در جهان اسلام ۴۰۳

فصل نهم: تأثیر راهبردهای فرهنگی سازمان آیسسکو بر سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران

مقدمه ۴۰۷

تأثیرات راهبرد تکافل و همکاری فرهنگی در سیاست‌های فرهنگی داخلی کشور ۴۰۹

تأثیر راهبردهای فرهنگ آیسسکو در مأموریت‌های سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی ۴۱۰

نتیجه‌گیری ۴۱۵

فهرست منابع ۴۱۹

www.ketab.ir

سخن ناشر

«بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه، هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ، هر چند جامعه از بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولی پوچ و میان تهی است. اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ غرب باشد، ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند و بالاخره در آن مستهلک می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد» (امام خمینی(ره)، صحیفه نور، ج ۱۵: ۱۶).

رشد و توسعه اقتصادی و یا سیاسی بدون توجه به ارزشهای والای فرهنگی می‌تواند موجبات سستی و اعوجاج در اصول اعتقادی و ملی جامعه را فراهم آورد. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات با انجام تحقیقات و پروژه‌های پژوهشی و نیز برگزاری نشستهای علمی با اصحاب علم و فرهنگ و ارایه نتایج حاصل در قالب «گزارش پژوهش» و یا «کتاب»، تلاش خود را مصروف گسترش ارزشهای اصیل فرهنگی می‌کند. امید است با بهره‌گیری از توان علمی پژوهشگران، بتوان گام مؤثری در برنامه‌ریزی جامع توسعه کشور برداشت.

اثر حاضر، نتیجه پژوهشی است در موضوع «بررسی راهبردهای فرهنگی سازمان آیسکو از منظر همکاری جمهوری اسلامی ایران» به کوشش دکتر غلامرضا کریمی در قالب کتاب در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

یادآوری می‌شود، مطالب مندرج در کتاب حاضر لزوماً منعکس‌کننده دیدگاه‌های پژوهشگاه نیست.

www.ketab.ir

چکیده

سازمان آیسکو یکی از نهادهای مهم و تأثیرگذار فرهنگی است که هدف از تأسیس آن پیگیری ایده امت واحد اسلامی از طریق زمینه‌های علمی، فرهنگی و آموزش در جهان اسلام است. این سازمان در طول قریب به سه دهه از فعالیت خود، راهبردها و بیانیه‌ها و برنامه عمل‌های متعددی را تصویب و اجرا کرده که چارچوب مشخصی برای ساماندهی امور فرهنگی در جهان اسلام فراهم کرده است. این پژوهش برای پاسخ به این سؤال اصلی است که «جمهوری اسلامی ایران با تدوین و بهره‌گیری از راهبردها، رویه‌ها و اقدامات فرهنگی آیسکو چگونه می‌تواند ضمن تقویت جایگاه منطقه‌ای خود، نقش مؤثری در سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام ایفا کند». در این پژوهش، ضمن بررسی زمینه‌های وحدت‌گرایی فرهنگی در جهان اسلام و توضیح اهداف و ساختار سازمانی و تشکیلاتی آیسکو، به برنامه‌ها و فعالیت‌های آن سازمان در عرصه فرهنگ و ارتباطات پرداخته می‌شود و هفت راهبرد فرهنگی و پنج بیانیه و طرح عمل فرهنگی مصوب آیسکو تحلیل می‌شود. سپس، ضمن توضیح روند تعامل جمهوری اسلامی ایران با سازمان آیسکو، ابزارهای نقش‌آفرینی ایران در آن سازمان را

برشمرده و نهایتاً نحوه تأثیرگذاری جمهوری اسلامی ایران را در سیاست‌گذاری فرهنگی در جهان اسلام، با استفاده از ابزارهای سازمان و ارتباطات آیسکو، توضیح داده و نحوه تأثیرگذاری راهبردهای فرهنگی آیسکو در سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران تشریح کرده و برای هر یک از موارد مذکور توصیه‌ها و راهکارهای مفهومی و اجرایی پیشنهاد می‌گردد.

واژگان کلیدی: آیسکو، راهبرد فرهنگی، طرح عمل فرهنگی، سیاست‌گذاری فرهنگی

مقدمه

بیان موضوع

سازمان آیسسکو یکی از تأثیرگذارترین و منظم‌ترین تشکیلات وابسته سازمان کنفرانس اسلامی است که در عرصه‌های علمی و آموزشی و فرهنگی فعالیت دارد. این سازمان در سال ۱۹۸۲ تأسیس شد. هدف از تأسیس این سازمان پیگیری ایده امت واحد اسلامی از طریق زمینه‌های علمی و فرهنگی و آموزشی در جهان اسلام است. یکی از بخش‌های مهم سازمان بخش فرهنگ و ارتباطات است که تلاش می‌کند تا چارچوب‌های مشخصی برای ساماندهی امور فرهنگی در جهان اسلام فراهم کند. برخی از مهم‌ترین وظایف سازمان درخصوص فرهنگ و ارتباطات بدین قرار است:

- یافتن شیوه‌هایی برای حفظ هویت فرهنگی و افزایش آگاهی از آن؛
- تدوین راهکارها و سیاست‌های مناسب برای رفع تهاجم فرهنگی و تهدید علیه هویت فرهنگ اسلامی؛
- برقراری روابط فرهنگی میان کشورهای اسلامی و جوامع درون و بیرون از جهان اسلام؛

- حمایت از گفت‌وگوی فرهنگی در میان کشورهای جهان اسلام از یک سو و در میان سایر فرهنگ‌ها از سوی دیگر؛

- تهیه فهرست میراث فرهنگی و تمدنی کشورهای عضو و صیانت و تبلیغ آنها؛
- شناسایی و تبلیغ جنبه‌های گوناگون خلاقیت در هنرهای تجسمی، موسیقی، ادبیات، شعر، و نمایش‌نامه به منظور تأکید بر نقش امت اسلامی در تمدن جهانی؛
- تقویت تنوع فرهنگی در جهان اسلام؛

- تشکیل جامعه اطلاعاتی و ارتباطی در جهان اسلام و کاهش شکاف دیجیتالی آن با دیگران؛

- اصلاح چهره اسلام و تمدن اسلامی در رسانه‌های بین‌المللی.

بطورکلی، سازمان آیسسکو در جهت تحقق وظایف فرهنگی خود، با تدوین راهبردهایی پیرامون فرهنگ اسلامی و تقریب مذاهب اسلامی و نحوه اجرای فرهنگ اسلامی در غرب، قواعد و راهکارهایی را وضع کرده که ضمانت اجرایی اندک، ولی اهمیت در خور توجهی را در سطح جهان اسلام دارند. به‌طوری‌که با تدوین و اجرای برنامه‌هایی پیرامون هر یک از این راهبردها، هویت مشترک فرهنگی اسلامی در میان کشورهای عضو را تقویت می‌کند.

حال جمهوری اسلامی ایران، در حکم ام‌القرا و داعیه‌دار رهبری جهان اسلام، از فرصت‌ها و پتانسیل‌های فرهنگی آیسسکو چه استفاده‌ای می‌تواند بکند؟ در پاسخ به این سؤال باید اذعان داشت که چارچوب کاری مشخصی از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در طول دو دهه گذشته، برای تعامل فعال با این سازمان، وجود نداشته است.

سازمان آیسسکو هر دو سال یک‌بار اجلاس وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی را برگزار می‌کند که مهم‌ترین راهبردها و برنامه‌های فرهنگی جهان اسلام در آنجا بررسی و تصویب می‌شود. همچنین سالانه به‌طور متوسط بیش از ۱۵۰ فعالیت فرهنگی در جهان اسلام اجرا می‌کند. حال، با توجه به تنوع فعالیت‌ها و برنامه‌ها و همچنین

بسترسازی آیسسکو برای تقویت روابط چندجانبه فرهنگی در جهان اسلام، جمهوری اسلامی ایران چگونه می‌تواند به بهترین نحو از این فرصت‌ها استفاده کند؟ بنابراین، سؤال اصلی تحقیق حاضر این است که جمهوری اسلامی ایران با تدوین و بهره‌گیری از راهبردها، راهکارها، و اقدامات فرهنگی آیسسکو چگونه می‌تواند، ضمن تقویت جایگاه منطقه‌ای خود، نقش مؤثری در سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام ایفا کند؟

سؤالات فرعی تحقیق حاضر به این مسایل مربوط می‌شود:

۱- آیا سازوکار لازم در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای تعامل فعال با سازمان آیسسکو وجود دارد؟

۲- حال که سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی به منزله رکن بین‌المللی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی عمل می‌کند آیا ابعاد متنوعی از کار فرهنگی نظیر هنر، ادبیات، موسیقی، میراث فرهنگی، و کتاب، به صورت تخصصی، امکان بروز مؤثر در عرصه بین‌المللی به ویژه در تعامل با سازمان‌های بین‌المللی را پیدا می‌کنند یا عمده ارتباطات صرفاً در قالب رایزنی‌های فرهنگی صورت می‌گیرد؟ خلاصه‌موجود در این عرصه‌ها را چگونه می‌توان پر کرد؟

۳- سایر نهادهای فرهنگی چگونه می‌توانند با سازمان آیسسکو تعامل فعال داشته باشند؟

۴- سازمان‌های فرهنگی داخلی چگونه می‌توانند در تدوین راهبردها و اجرای آنها نقش مؤثر داشته باشند؟

۵- نحوه و میزان نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی ایران در عرصه فرهنگی برای اقلیت مسلمان در کشورهای غیراسلامی از طریق آیسسکو تا چه حد است؟

۶- تعامل جمهوری اسلامی ایران با آیسسکو چگونه سیاست‌های کلان فرهنگی سازمان را با راهبردهای جمهوری اسلامی ایران هماهنگ می‌کند؟

۷- با توجه به اهمیت گسترش جریان بیداری اسلامی برای جمهوری اسلامی ایران،

تعامل فعال با سازمان آیسسکو تا چه حد در تقویت این سیاست مؤثر است؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

طی سال‌های اخیر، سازمان‌های بین‌المللی از روند رو به رشدی برخوردار شده و تأثیر و نفوذ آنها در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و اجتماعی افزایش یافته است. این که چرا دولت‌ها به سازمان‌های بین‌المللی روی می‌آورند^۱ و به هر نحوی تلاش می‌کنند تا در آنها نقش آفرینی کنند؛ سؤالی است که از دیدگاه‌های متفاوتی بدان پاسخ داده‌اند.

به نظر عده‌ای، سازمان‌های بین‌المللی ابزار دست قدرت‌های بزرگ در سطح جهانی و قدرت‌های منطقه در سطح منطقه‌ای‌اند. بنابراین، قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای تلاش می‌کنند تا با ترغیب سایر کشورها برای پیوستن به سازمان‌های بین‌المللی و فعالیت در آنها سیاست‌های مورد نظر خود را پیگیری کنند که البته این نگاه تا حد زیادی با افراط‌گرایی همراه است.

به نظر عده‌ای دیگر، هدف کشورها از ورود به سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای داشتن قدرت عمل بیشتر برای رفع مشکلات و نیازهاست. علاوه بر این، حضور مؤثر در این سازمان‌ها قدرت چانه‌زنی آنها را نیز افزایش می‌دهد.

علاوه بر انگیزه‌های متنوع کشورها، برای عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، در جهان امروز دولتی نیست که در یک یا چند سازمان بین‌المللی عضویت نداشته باشد؛ بنابراین، پیوستگی دولت‌ها و مواجهه آنها با مسایل و مشکلاتی که به‌تنهایی قادر به حل آنها نیستند پیوستن به سازمان‌های بین‌المللی و فعال‌بودن در آنها را به یک ضرورت تبدیل کرده است.

علاوه بر این، امروزه سازمان‌های بین‌المللی، در انتقال پیام‌ها و اطلاعات مطلوب

1. Edward D. Mansfield and John C. Pevehouse, "Democratization and International Organizations", International Organization, No. 60, winter 2006.

نخبگان فکری و ابزاری، نقش در خور توجهی دارند و این باعث مشروعیت آنها می‌شود و روابط مکمل میان هنجارها و منافع راهبردی را ترسیم می‌کند.^۱

در این راستا، نظریه پردازانی همچون الکساندر ونت، جیپرسون و کاتزنشتاین بر جایگاه خاص سازمان‌های بین‌المللی در فرایند جامعه‌پذیری کشورها، از طریق عرضه هنجارهای نوین و کرامد، تکیه دارند که در ساختار جامعه جهانی کنونی بسیار تأثیرگذار است.

بنابراین، با توجه به اهمیت یافتن ارتباطات فرهنگی و نقش تعیین‌کننده هویت‌ها در شکل‌دهی به رفتار کشورها، سازمان‌های بین‌المللی بازیگران اصلی عرصه روابط بین‌المللی شده‌اند. بنابراین، تعامل فعال با آنها و نقش‌آفرینی در آنها یک ضرورت اساسی برای کشورها شده است.

حال، با توجه به اهمیت سازمان آیسکو در عرصه تعاملات و ارتباطات فرهنگی جهان اسلام، ضرورت بررسی وضعیت کنونی این سازمان در عرصه فرهنگی و همچنین چگونگی نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی ایران در آن بیش از پیش مشهود است. علاوه براین، حضور فعال ایران در تدوین راهبردها و اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های آیسکو ضرورت دارد.

از آنجا که در این تحقیق راهبردها و مهم‌ترین برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی سازمان آیسکو بررسی و تحلیل می‌شود؛ میزان و نحوه بهره‌گیری ایران از پتانسیل‌ها و توانمندی‌های آن سازمان در شکل‌دهی به مهندسی فرهنگی جهان اسلام روشن خواهد شد. علاوه براین، موقعیت فرهنگی برتر ایران در جهان اسلام در عرصه همکاری‌های چندجانبه آشکار خواهد شد.

1. See: Ian Hard, "The strategic use of Liberal Internationalism: Libya and the UN Sanctions, 1992-1993", International Organization; No.59, Summer 2005.

چارچوب و مبانی نظری تحقیق

در این طرح، در بررسی نظری موضوع، نظریه «سازه‌انگاری»^۱ مبنای تحلیل قرار خواهد گرفت که بر ساخت اجتماعی واقعیت تأکید دارد. از این منظر، جهان ابداعی تلقی می‌شود و ثابت و مفروض نیست. همه کنش‌های انسانی در فضایی اجتماعی شکل می‌گیرند و معنا پیدا می‌کنند و این معناسازی است که کم‌وبیش به واقعیت جهان شکل می‌دهد.

در کل نظریه سازه‌انگاری بر سه مفروضه اصلی استوار است: اول، برساخته‌بودن هویت و اهمیت داشتن ساختارهای فکری و معنوی به اندازه ساختارهای مادی؛ دوم، نقش هویت در شکل‌دادن به منافع و کنش‌ها؛ سوم، رابطه متقابل کارگزار و ساختار. اساساً هویت دولت‌ها در کانون نظریه سازه‌انگاری قرار دارد. از این منظر، هویت عبارت است از فهم‌ها و انتظارات در مورد خود که خاص نقش است. هویت‌ها همزمان به گزینش‌های عقلانی تروام می‌دهند و این الگوهای هنجاری سیاست بین‌الملل‌اند که به آنها شکل می‌دهند. هویت‌ها را نمی‌توان ماهوی، یعنی جدا از بستر اجتماعی آنها، تعریف کرد. آنها ذاتاً امری رابطه‌ای‌اند و باید مجموعه‌ای از معانی تلقی شوند که یک بازیگر با در نظر گرفتن چشم‌انداز دیگران، یعنی به‌منزله یک عامل اجتماعی، به خود نسبت می‌دهد. هویت‌های اجتماعی برداشت‌های خاصی از خود را در رابطه با سایر بازیگران نشان می‌دهند و از این طریق منافع خاصی تولید می‌کنند و به تصمیمات سیاست‌گذاران شکل می‌دهند. این که «خود» خود را دوست یا دشمن «دیگری» بداند تفاوت بسیاری در تعامل میان آنها پدید خواهد آورد.^۲

در این تعامل، میان «خود» و «دیگری» است که هویت «خود» و «دیگری» به‌منزله

1. Constructivist

۲. برای مطالعه بیشتر در خصوص نظریه سازه‌انگاری رجوع کنید به:

- حمیرا مشیرزاده، تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر سازه‌انگاری، در: حسین نوروزی، نگاهی به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی، ۱۳۸۵: ۲۶-۱۳.

دوست یا دشمن یا رقیب شکل می‌گیرد. پس اعمال اجتماعی فرایندهای علامت‌دادن و تفسیر و پاسخ‌اند که در بستر آنها شناخت مشترک خلق می‌شود و یادگیری اجتماعی رخ می‌دهد. کنشگران، با مشارکت در معانی جمعی، هویت کسب می‌کنند و این هویت خصوصیت کنشگران بین‌المللی می‌شود و گرایش‌های انگیزشی و رفتاری آنها را پدید می‌آورد. به بیان دیگر این هویت‌های متفاوت و متحول‌اند که به منافع و رفتارهای کنشگران شکل می‌دهند. بنابراین، هویت و منافع کشورها به‌صورت بین‌الذهانی ساخته می‌شود و لذا سازمان آیسکو نقش مؤثری در خلق هویت جدید برای کشورهای عضو ایفا می‌کند که در قالب آن کشورها در زمینه‌های آموزشی و فرهنگی و علمی با یکدیگر همکاری می‌کنند.

با عنایت به نظریه سازه‌انگاری، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی در تقویت و تشویق همکاری‌های بین‌المللی، از رهگذر هماهنگ کردن سیاست‌های دولت‌های عضو در اقدامی جمعی، نقش مؤثری ایفا می‌کنند و در شکل‌دهی هویت مشترک دولت‌ها و همکاری سازمان‌یافته آنها مؤثرند. در همین راستا، سازمان آیسکو نیز تلاش می‌کند این هویت مشترک را در زمینه‌های فرهنگی - در شرایطی که کشورهای اسلامی تعارضات زیادی در دیگر زمینه‌ها دارند - به هم نزدیک کند. به عبارت دیگر، سازمان آیسکو قصد دارد با تأثیرگذاری بر فرایند جامعه‌پذیری بین‌الذهانی در زمینه‌های فرهنگی و ارتباطاتی به تقویت عملکرد دولت‌های اسلامی کمک کند.

هویت مشترک اسلامی در دو بعد سلبی و ایجابی می‌تواند در نقش‌آفرینی ایران در عرصه جهان اسلام با بهره‌گیری از بستر سازمان آیسکو مؤثر واقع شود. در بعد سلبی، موضوع اسلام‌هراسی و فرایند جهانی‌سازی و تلاش غرب برای شکل‌دهی یک شرایط غیریت‌سازی برای جهان اسلام، موجب همگرایی و انسجام بیشتر دولت‌های اسلامی و ملت‌های مسلمان شده است که با توجه به پیش رو بودن مواضع ایران و وجود زمینه پذیرش آن به‌ویژه در میان ملت‌های مسلمان، می‌تواند نقش‌آفرینی ایران را بیشتر کند.

که در این زمینه می توان از بستر سازمان آیسکو در قالب صدور بیانیه ها و اعلام مواضع متعدد و همچنین اجرای برنامه های متعدد چند جانبه در میان کشورهای اسلامی بهره برداری لازم را کرد.

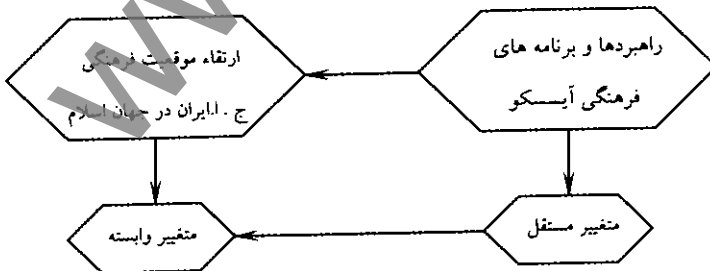
همچنین در بعد ایجابی، با بهره گیری از بستر ارتباطات سازمان آیسکو در میان کشورهای اسلامی و اقلیت های مسلمان در کشورهای غیراسلامی، ایران می تواند با اجرای برنامه ها و فعالیت های مشترک و چندجانبه در جهت ارتقای موقعیت فرهنگی خود در جهان اسلام گام بردارد.

بنابراین، تعامل فعال ایران با آیسکو و نقش آفرینی در فعالیت های فرهنگی آن می تواند گامی در تقویت عملکرد مشترک کشورهای اسلامی و سیاست گذاری فرهنگی جهان اسلام باشد.

علاوه براین، ایران می تواند در جهت تثبیت موقعیت رهبری خود در جهان اسلام برای تغییر رفتار دیگر کشورها با استفاده از ابزار نهادهای بین المللی نظیر آیسکو، به ویژه در عرصه فرهنگ و هنر، مؤثر واقع شود.

فرضیه پژوهش

جمهوری اسلامی ایران با نقش آفرینی فعال در عرصه راهبردها و برنامه های سازمان آیسکو می تواند نقش و موقعیت فرهنگی خود را در جهان اسلام ارتقا بخشد.



شاخص‌های متغیر مستقل: راهبردها و برنامه‌های فرهنگی آیسکو

- اهمیت راهبردهای فرهنگی آیسکو در میان کشورهای اسلامی و نحوه اجرای آن
- نقش کشورها به‌ویژه ایران در تدوین راهبردهای فرهنگی آیسکو
- میزان ارتباطات فرهنگی بین کشورهای اسلامی و ملت‌های مسلمان ناشی از سازمان آیسکو
- حجم فعالیت‌ها و برنامه‌های فرهنگی اجراشده توسط آیسکو میان کشورهای اسلامی
- نقش ایران در پیشنهاد و اجرای برنامه‌های فرهنگی سازمان آیسکو
- میزان توجه سازمان آیسکو به هنر و معماری اسلامی
- میزان حساسیت سازمان آیسکو به اماکن تاریخی اسلامی

شاخص‌های متغیر وابسته: ارتقای موقعیت فرهنگی ایران در جهان اسلام

- نقش و جایگاه ایران در سازمان‌های فرهنگی بین‌المللی و منطقه‌ای و به‌ویژه آیسکو
- میزان برگزاری کنفرانس‌ها و سمینارهای فرهنگی ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی توسط ایران
- نقش ایران در گسترش تعاملات فرهنگی در میان کشورهای اسلامی
- نقش و جایگاه ایران در جریان‌ها و موج‌های عمده فرهنگی در جهان اسلام
- نقش و جایگاه ایران در شبکه‌های ارتباطی فرهنگی و تبلیغی در جهان اسلام
- نقش و جایگاه ایران در تقریب مذاهب اسلامی
- نقش و جایگاه ایران در شبکه‌های گفت‌وگوی فرهنگی میان مسلمانان
- نقش و جایگاه ایران در حمایت از مؤسسات و مراکز فرهنگی اسلامی در غرب

مفاهیم اساسی تحقیق

۱- بهره‌گیری فعال ایران از راهبردها و راهکارها و اقدامات فرهنگی سازمان

آیسکو

۲- نقش‌آفرینی فعال ایران در سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام

توضیح مفاهیم

سیاست‌گذاری فرهنگی: تعیین خط‌مشی‌ها و راهبردهای کلان فرهنگی برای رسیدن به اهداف توسعه فرهنگی نظیر ارتقای همکاری‌های فرهنگی بین‌المللی، تقویت مشارکت فرهنگی، حفظ میراث فرهنگی، و تقویت هویت فرهنگی.

سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام: سازمان آیسکو با تدوین راهبردها، قواعد، راهکارها، و فعالیت‌های فرهنگی توانسته است، با شکل‌دهی جدید به هویت اسلامی و عمق‌بخشیدن و نهادینه‌کردن آن در جوامع اسلامی، چارچوب‌ها و راهکارهای جدیدی را خلق کند تا کشورهای اسلامی بر اساس آنها عمل کنند و مجموعه این تلاش‌ها حرکت در جهت شکل‌دهی سیاست‌گذاری فرهنگی در جهان اسلام است. سیاست‌گذاری فرهنگی مرتبط با مجموعه فعالیت‌ها و اقداماتی است که سازماندهی و اجرای اقدامات و فعالیت‌های فرهنگی در جهان اسلام را در برمی‌گیرد که البته پتانسیل‌ها و ظرفیت‌هایی را برای سازمان‌دهنده آن می‌طلبند که سازمان آیسکو و جمهوری اسلامی ایران، در پرتو تعامل و همکاری فعال، این پتانسیل و ظرفیت را دارند.

نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی در حوزه فرهنگی جهان اسلام: ایران می‌تواند،

ضمن تدوین راهبردهای جدید و به‌روزرکردن راهبردهای مدون گذشته و همچنین با بهره‌گیری از پتانسیل و توانمندی‌های موجود آیسکو و فعال‌کردن ظرفیت‌های بالقوه

آن، نقش مؤثری در مهندسی فرهنگی جهان اسلام ایفا کند. نقش آفرینی ناظر بر حضور فعال، تأثیرگذاری، خلق راهکارهای جدید، و هنجاری‌سازی فرهنگی در جهان اسلام است.

راهبردهای سازمان آیسسکو: آیسسکو به منظور برنامه‌ریزی راهبردی در حوزه فرهنگ و ارتباطات در جهان اسلام راهبردهای زیر را تدوین کرده و به تصویب وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی رسانده است:

- راهبرد فرهنگی جهان اسلام
- راهبرد نحوه اجرای فرهنگ اسلامی در غرب
- راهبرد تقویت مذهب اسلامی
- راهبرد بهره‌گیری از استعدادهای مسلمان مقیم غرب
- راهبرد تکافل فرهنگی اسلامی
- راهبرد ترویج گردشگری در جهان اسلام

هویت فرهنگی: اصول حیاتی که پایه اکثر تصمیمات معتبر، رفتارها، اعمال و فرایندهایی است که یک جامعه را برای دستیابی به توسعه توانا می‌کند در عین این‌که خصوصیات ویژه خویش را حفظ می‌کند.

سازماندهی تحقیق

این تحقیق در نه فصل و یک نتیجه‌گیری تنظیم شده است. در فصل اول به تاریخچه تلاش‌های وحدت‌گرایانه در جهان اسلام و نحوه شکل‌گیری نهادهای فرامنطقه‌ای، از جمله سازمان کنفرانس اسلامی و سازمان ارسیکا، که صیغه فرهنگی و تاریخی داشته‌اند، پرداخته شده است. در فصل دوم، با توجه به موضوع پژوهش، اهداف و ساختار سازمان آیسسکو توضیح داده شده است. در فصل سوم، برنامه‌ها و

فعالیت‌های سازمان آیسسکو در عرصه فرهنگ و ارتباطات توضیح داده شده است. در فصل چهارم، اصول، حوزه‌های عمل و مکانیزم‌های اجرایی هفت راهبرد فرهنگی تصویب‌شده در سازمان آیسسکو توضیح داده شده است. در فصل پنجم، بیانیه‌ها و طرح عمل‌های فرهنگی آیسسکو، که به‌نوعی مؤید و تقویت‌کننده راهبردهای فرهنگی آن سازمان‌اند، توضیح داده شده است. در فصل ششم، روند تعامل ایران با آیسسکو در قالب کمیسیون ملی آیسسکو، دفتر منطقه‌ای آیسسکو و شرکت در مجامع عمومی آیسسکو شریح شده است. در فصل هفتم، به ابزارها و راهکارهای تقویت تعامل ایران با سازمان آیسسکو اشاره شده است. در فصل هشتم، نقش ایران و سازمان آیسسکو و سیاست‌گذاری فرهنگی جهان اسلام توضیح داده شده است و در فصل نهم، به تأثیر راهبردهای فرهنگی آیسسکو بر سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران پرداخته شده و نهایتاً تحقیق با نتیجه‌گیری به پایان رسیده است.